Bronnen:

a. Archieven:
Bevolkingsregisters van de gemeente Bodegraven
Registers van huisnummering van Bodegraven
Doop-, trouw- en begrafenisboeken van Bodegraven
Kadastrale registers van Bodegraven
Registers van huisnummering van Nieuwkoop

b. Literatuur:

Hinsbergen, Ph.J.C.G. van,	*Geschiedenis van de polder Nieuwkoop en Noorden* (Nieuwkoop, 1954)
Hinsbergen, Ph.J.C.G. van	*Bijdrage tot de geschiedenis van de gemeente Nieuwkoop en haar onderdelen (Nieuwkoop, Noorden, Achttienhoven, de Meye)* (Nieuwkoop, 1962)
Jong, Otto J. de	*Nederlandse kerkgeschiedenis* (Nijkerk, 1986)
Kemp, B.	*Geschiedenis van de Gereformeerde Kerk Bodegraven* (Bodegraven, 1961)

De brieven van Levanticus

door A. Schep

Inleiding

Jan Jacobus Schep (1878-1929), mijn vader, was zes jaar lang correspondent van het *Dagblad van Gouda.* Van 1909 tot en met 1914 schreef hij zijn veertiendaagse bijdragen van een halve pagina in de zaterdagkrant. Deze „Brieven uit Oudewater" ondertekende hij met het pseudoniem Levanticus.

Zijn wieg stond in een boerderij in Willige Langerak aan de Lek, maar boer zou hij niet worden. Terwijl zijn drie broers traditiegetrouw veehouder werden ging mijn vader naar de normaalschool voor onderwijzers. In 1904 werd hij hoofd van de openbare lagere school in Papekop en lag daar al dadelijk in de clinch met het gemeentebestuur. „De boertjes" hadden hem een krot aangeboden als schoolhuis, maar hij wendde zich tot Gedeputeerde Staten met als resultaat een nieuw schoolhuis en ook nog een nieuwe school: „En nu moesten de boertjes gaan bouwen." Burgemeesters en wethouders kregen vaak ongezouten kritiek in zijn „Brieven", vooral de burgemeester van Montfoort, F.H. van Kempen. Dit blijkt uit de oude jaargangen van het *Dagblad van Gouda,* die in januari 1990 in mijn bezit kwamen. Al geruime tijd was ik op zoek naar deze „Brieven" uit zijn vrijgezellentijd. Ik wist nauwelijks iets van mijn vader, die stierf toen ik zes jaar was en helemaal niets van zijn leven als vrijgezel.

Mijn vader was een moderne man, een vrijdenker, die tegen veel zere benen schopte, het machtsmisbruik van sommige dorpsautoriteiten aan de kaak stelde, mooie tradities, zoals de uitstervende dorpskermissen, vergeleek met de plebeïsche landbouwtentoonstellingen, de natuur van Lek- en IJsselstreek bezong, het nog levende bijgeloof signaleerde en met lede ogen zag hoe de slopershamer werd gehanteerd in de stadjes rondom.

In zijn honderdste brief verzucht hij: „Waar ik onrecht zag toornde ik als Jupiter, zoals een briefschrijver in Schoonhoven mij noemde; als een ouderwetsche schoolmeester sloeg ik eronder als Mallejan onder zijn hoenders. Ik geloof niet, dat ik daar goed aan deed, want het is zooals Perk zegt: ...gelukkig zijn en toornig tevens gaat niet!"[1]

J.J. Schep alias Levanticus, ca. 1910.
Coll.: A. Schep.

Monumentenzorg

Zo kregen Gouda, Woerden en Montfoort een veeg uit de pan, omdat ze daar hun mooie oudhollandse panden zo verwaarloosden en de slopershamer zo wild hanteerden. Maar ook zijn eigen Oudewater werd niet gespaard:

„Tot voor kort werd Oudewater wel het Nederlandsche Rothenburg genoemd, maar het is nu hard op weg een ordinair en karakterloos provincienest te worden, muf en banaal. De mooie oude woonhuizen vervallen, worden gesloopt of verknoeid. De quasi-„moderne" winkelpuien tusschen de meesterstukjes van oudhollandsche bouwkunst hebben het effect van een vloek in een kerk. Nadat Spaansch geweld het stadje had vernield, verrees het begin 17e eeuw tot grooter schoonheid. En wat ziet men thans? Opnieuw wordt — vrijwillig ditmaal — het oude neergesmeten. Laten we toch zuinig zijn op onze oude panden! Dat Oudewater nog zoveel behield wat in andere steden allang is omvergehaald, is misschien toch een bewijs dat de burgerij hier nog wel degelijk iets voelt voor het schoon uit vroeger dagen. Daarom is het jammer dat Gustaaf van Kalcken zoo weinig sympathie ondervond bij zijn pogingen, een paar jaar geleden, om hier een vereeniging op te richten ter bewaking van ons stedenschoon.

Op het marktplein en op het grachtje ter weerszijden staan eenige der mooiste oude huizen, het door verbouwing grootendeels vernielde geboortehuis van den theoloog Arminius, wiens leer begin zeventiende eeuw zooveel opschudding verwekt heeft, het nog gave huis Lommers, het door winkelbouw bedorven perceel daarnaast en het zoogenaamde kaaspakhuis, welks eigenaar, de heer G. van Eijk te Gouda, onlangs de vriendelijkheid gehad heeft het groote reclamebord te verwijderen dat den gevel ontsierde. Het prachtige stadhuis, dat het archief herbergt en in welks fraai betimmerde raadszaal in doek en verf het aandenken bewaard wordt aan de groote gebeurtenis bij uitnemendheid in de geschiedenis der stad: de verovering, plundering en gedeeltelijke verwoesting door de Spanjaarden in 1575.

Langs het stadhuis, terstond den hoek omslaand, komt men weder op het grachtje, dat nu maar aan één zijde begaanbaar is. Ongeveer op 't midden krijgt men aan de overkant een kijkje op de binnenruimte tusschen de huizen, een punt, dat naar het schijnt ook door bouwkunstenaars opgemerkt is. Wij weten niet wat er zit achter de schutting, die tegenwoordig in de laagte den inkijk belet, doch de schilderachtige onregelmatigheid in de groepering der huizen, in de hoogte en vorm hunner daken, geeft een idee van menig verborgen, stemmingsvol binnenplaatsje, dat in zulk een stadje aanwezig moet zijn."[2]

Drinkwaterleiding te Oudewater

Beter te spreken is Levanticus over de Oudewaterse drinkwaterleiding, die in 1912 tot stand was gekomen:

„De Oudewatersche leiding nadert zijn voltooiing, vroolijk wapperde de vorige week de vlag van de voltooide kap van den watertoren, die ons stadsdeel niet weinig verfraait.

Als plaats voor de prise d'eau is gekozen een terrein in de onmiddellijke omgeving der gemeente, gelegen naast de gasfabriek. Aldaar is een boring verricht, onderzocht en omschreven door dr. Tesch, districtsgeoloog der Rijksopsporing van delfstoffen te Venlo. Uit deze onderzoekingen is gebleken, dat ter diepte van 84 tot 100 m. in het diluvium zich een waterhoudende laag bevindt, die voldoende water kan leveren voor een centrale waterverzorging. Boven in den toren wordt het water gemengd met aluin en zuurstof en gefiltreerd waarna het voor het gebruik geschikt is.

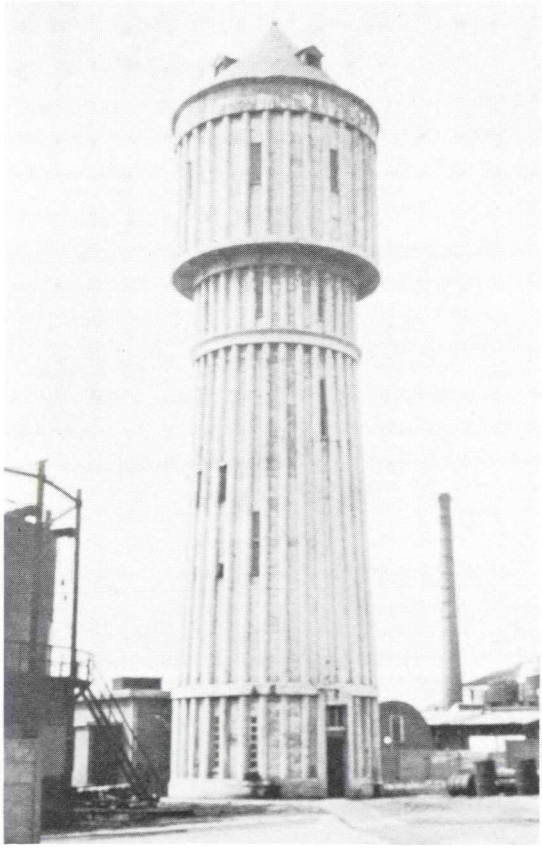

De watertoren van Oudewater, gebouwd in 1911, gesloopt 1966. Coll.: Streekarchivariaat Rijnstreek, Woerden.

Wanneer nu de financieele resultaten maar even gunstig zijn als die van de gasfabriek, dan zijn wij hier klaar en worden slapende rijk. Hierbij is nl. een nadeelig saldo van f 3300,- van 't vorig jaar ingehaald en een zuivere winst van f 3254,98 over 't afgeloopen jaar gemaakt van de subsidie van f 1083,- op de gemeentebegrooting gebracht. Wanneer er soms iemand deze cijfers onder de oogen mocht krijgen, die in een of andere gemeenteraad in hoogheid gezeten is, dan zal hij allicht benieuwd zijn naar de wijze, waarop wij dit hebben aangelegd. 't Is als het ei van Columbus. Wij hebben tegen den nieuwen gasdirecteur gezegd: „Als je f 1000,- winst maakt met je fabriek, krijg je er f 400,- van." Ziehier het fabelachtige resultaat. Ik heb altijd wel gedacht, dat er een manier moest zijn om rijk te worden; wij hebben 't hier al op onderscheidene manieren geprobeerd met loterijen, luchtballons, schoensmeer, bioscoopen, mosterd malen, maar hoewel ons dit alles geenszins windeieren heeft gelegd, het is ons niet gelukt er een bepaald systeem van rijkmaken van te formeeren, vooral niet wat aangaat de gemeentebedrijven. Thans is op vrij eenvoudige wijze dit stelsel gevonden door van elke f 1000,- winst de kleinste helft aan den directeur te beloven; wij houden dan de grootste helft voor onszelven, beter een half ei dan tien vogels in de lucht. Nu dit systeem eenmaal ontdekt is kan het voor ons de kip worden, die de gouden eieren legt en zijn alle verdere pogingen om onzen gouddorst te bevredigen voortaan overbodig. 't Is jammer dat we hier niet een paar maanden vroeger geweten hebben, dan hadden we niet onze boomen bij honderdtallen behoeven te vellen. Maar enfin, dat is gebeurd en ons gevoel voor natuurschoon is te rudimentair ontwikkeld, dan dat we er grijze haren om zullen krijgen.
Het nu behaalde succes hebben wij wel verdiend, want de geschiedenis van ons gemeentelijk financieel beheer is als die der philosophie, niet de historie van een rustig voortschrijdende wetenschap, waarvan het volgende op het voorgaande gebouwd is, maar een reeks mislukte systemen. Om een voorbeeld te noemen hebben wij het schoolgeld zoodanig opgedreven, dat het haast niet meer te betalen is en een middel is geworden tot ontvolking der gemeenteschool, wat volgens sommige de listige bedoeling is geweest. Men moet de schaapkens echter scheren, niet villen."[3]

Geheelonthouders

Eén van de stokpaardjes van Levanticus was de geheelonthoudersbeweging. In zijn jeugd was hij zeven jaar lang lid en propagandist voor dit doel. Later zag hij de zaak betrekkelijker en verdedigde hij op vergaderingen zijn standpunt, dat een harde werker na gedane dagtaak best een glaasje bier mocht drinken. In 1913 kreeg de beweging opeens succes in Oudewater. Levanticus volgt de gebeurtenissen op afstand: „Geheel Oudewater is er vol van, zoo snel thans de onthoudersmanie om zich heen grijpt en wel schijnen mijn woorden weinig invloed te hebben gehad toen ik mijn stem tegen de geheelonthouding verhief, toen ik bewees, of, liever gezegd, trachtte te bewijzen, dat deze beweging de zaken van de verkeerde zijde aanvat, dat de resultaten gering zijn in verhouding van de geestdrift, die er voor verdampt; dat drankzucht een der vele symptomen is van degeneratie of van geestelijke depressie, waarvan de oorzaak elders ligt; dat men hier het gevolg tracht te bestrijden in plaats van de oorzaak op te sporen; dat zelfs drankverbod weinig blijkt te helpen, omdat de menschen er listig tegen in worden en voldoende zorgen toch hun natje en hun droogje te bekomen en dat het slot van de historie is, dat een aantal toch al zeer matige menschen in naief-beminnelijk fanatisme hun borrel of glaasje bier laten staan en zich daarbij inbeelden de menschheid gered te hebben van een smadelijken ondergang.
Ik sprak als oud-geheelonthouder, als man van de praktijk. Evenals Jacob om Lea heb ik zeven jaar als geheelonthouder gediend en toen had ik er genoeg van. Dit alles heb ik ontvouwd; ik sprak uit ervaring en ik sprak met klem; al strijdende tegen de matige drinkers als een moderne Paulus ben ik tot hun zienswijze bekeerd.
Dat ik zoo gesproken heb was om de waarheid te dienen en om anderen te behouden voor teleurstelling en verspilling van geestdrift en levenskracht. Er blijft nog zooveel te doen, tot

menschen- en zelfs en vooral tot dierenbescherming, dat men toch wel mag waarschuwen zijn krachten niet noodeloos te verbruiken om looze noten te kraken. En alsof een boosaardig noodlot er behagen in schepte, zoo ben ik juist de man tot wien de geheelonthouders zich wenden om hulp voor hun berichten en perscommuniqué's, voor het opstellen van lijsten, kortom als vanzelfsprekend geestelijk adviseur, gelijkerwijs men een wolf zou kunnen aanstellen tot schaapherder.
Ik heb voor de geheelonthouders een oud zwak overgehouden, zeide ik eenmaal, en ik doe dat woord gestand. En wat het wonderlijkst van al lijkt, ik verheug me over het succes dier menschen en zou in staat zijn hun tegenstanders mede te woord te staan. Het kan verkeeren!
In veertien dagen tijds 60 leden en 49 begunstigers; op een geheelonthoudersvergadering een bezoek van 500 menschen, dat is een zesde van de geheele bevolking, terwijl er nog wel 100 niet inkonden! Rekent men van de 3000 inwoners de zuigelingen en kindsch geworden grijsaards af, dat komt men tot een verhouding van bijna de helft, die gretig zaten te luisteren, dan kan men veilig zeggen, dat geen oud wijf bij het spinnewiel bleef.
En toch, luid gekreten, snel vergeten! Maar hierover straks. Ik heb altijd gedacht dat wij Oudewatersche menschen een uitgeleefd ras waren, indolent tegenover en immuun voor de nieuwe ideeën. Hoe hoog de golven elders mochten gaan, wij voelden er zelfs niet de zwakste deining van, zoals zelfs geen golfgekabbel een somber moeras kan beroeren. Ik heb verkeerd gezien, niet het gebrek aan aanleg heeft het 'm gedaan, maar het isolement. Bij onze sluimerende gaven en talenten, die nu zoo onverwachts oplaaien vraagt men zich verbaasd af: waarom juist nu? Waarom moest juist de geheelonthouding de prins zijn, die de schoone slaapster wekte? Dat is een verbijsterend probleem, vooral wanneer ik u zeg, dat hier zeer aanzienlijke kwantums werden gedronken, zoozeer, dat het gebruik per hoofd zoo verbazingwekkend groot was, dat ik, toen het mij werd medegedeeld, de vraag deed of dat voor allemaal was of voor ieder afzonderlijk. Het was een hoeveelheid waar een gewoon mensch zijn heele leven over doet; hier versloeg men dit in één jaar. En thans slaat men van het eene uiterste in het andere en spreekt zelfs over een gewoon glaasje bier met een ongeëvenaard afgrijzen. Dit gaat echter m.i. te ver. Bier is een smakelijke vrij onschuldige drank, die reeds door de Batavieren gedronken werd."
Hierna beschrijft Levanticus in vogelvlucht de geschiedenis van het bier als volksdrank en het vergeefse bezoek dat hij aan de bewuste vergadering bracht. Het was er zo vol dat hij er niet bij kon.
„Zoodoende kon er van een geregeld volgen geen sprake zijn en bovendien was het in den tuin, waar ik stond, nog geen zomeravond, integendeel, het was er bitter koud en helsch donker. Wanneer daar de maan had geschenen op het jonge groen en de nachtegaal had gekweeld zou het verblijf er wellicht aangenaam zijn geweest, maar alsnu leek het mij gevaarlijker om daar lang te verblijven dan het gebruik van een of ander glaasje geestrijk vocht. Daarom ben ik heengegaan; de straten waar ik doorkwam waren leeg en doodsch; geen levend wezen bewoog zich daar en het moet den vreemdeling, die naar onze veste toevallig afgedwaald ware, te moede zijn geweest alsof hij in een doodenstad ronddoolde.
Alleen in de café's stonden eenzaam en verlaten met verwrongen gelaat de herbergiers achter de toonbank tusschen hun volle kruiken en flesschen en leege glazen en ze hoopten dat de vergadering voor elven zou afgeloopen zijn, om alsdan nog gauw hun slag te slaan. Maar de minuten verstreken en naar ik vernam rekten de geheelonthouders moedwillig hun bijeenkomst tot na het sluitingsuur."[4]

Het Oudewaters klokkenspel

In de Brief van 27 april 1912 komt de bespreking in de gemeenteraad over het carillon van Oudewater ter sprake:
„B en W vroegen machtiging tot het oproepen van sollicitanten voor de betrekking van klokkenist

op een jaarwedde van f 100,—. De voorzitter deelde mee, dat er met heeren kerkvoogden der Ned. Herv. Gemeente voorloopig besproken is om door het houden van een examen gezamenlijk een geschikt persoon te vinden en de kosten van dat examen ieder voor de helft te dragen. De voorzitter vroeg wie daarover het woord verlangde.
De heer W.J. van de Meer achtte het examen voor klokkenist overbodig; het bespelen van een carillon kan wel door een van de stadswerkers plaats hebben.
De voorzitter merkte den heer v.d. Meer op dat hij niet veel muzikaal gevoel in zich om bleek te dragen. De heer v.d. Meer zeide dat het heele carillon niets was en dat hij het treurige muziek vond. De voorzitter betwijfelde of de heer v.d. Meer wel kennis van het carillonspel had en achtte het in hem wel wat bruusk om zoo maar te zeggen dat het niets is. De heer v.d. Meer zeide te gelooven, dat een klokkenist op zoo'n carillon zijn krachten wel kon bederven. De heer De Lint achtte het carillon ook slecht; de draden zijn te dun en er ontbreken klokken. De heer v.d. Meer zei het een verschrikkelijke toestand te vinden. 't Moest al een heel bekend deuntje wezen als men uit het spel wat wil opmaken.
Tenslotte sprak men af om het examen te doen plaats hebben en later eens te zien wat er gedaan kon worden om het klokkenspel te verbeteren.
Het is mij een raadsel hoe men nog zoo veel woorden aan iets als muziek kan verspillen, waar de burgemeester en ik al lang overtuigd zijn van haar verderfelijken invloed, vooral op Zondagavond. In elk geval is het dan maar het verstandigste, als er toch op de klokken, voorzoover die er nog zijn gespeeld moet worden, dit zoo slecht mogelijk te doen. In zooverre was het idee van den heer v.d. Meer om er een stadswerker mede te belasten nog niet zoo verwerpelijk. De menschen, die nu examen moeten komen doen, raad ik aan een beetje voorzichtig te spelen, anders vallen er nog meer klokken uit en zouden zij zoodoende zelf de oorzaak worden van het opheffen hunner betrekking. Uitermate moeilijk zal verder dat examen niet zijn, niemand late zich afschrikken, want geen mensch kan hooren wat er gespeeld wordt, niet zoozeer om het weinig muzikale gevoel dat de menschen hier bezitten (de burgemeester sprak in deze ietwat voorbarig) maar omdat men met de klokken, die er nog zijn, wel akkoorden, maar geen melodieën meer kan voortbrengen.
Alhoewel de muziek mij een gruwel is, daar zij aanleiding geeft tot vechtpartijen op Zondagavond, toch hoop ik het vergelijkend examen bij te wonen, vooreerst omdat een examen altijd aardig is om te zien of, in deze materie, om te hooren en ten tweede omdat wij krantenmenschen ons tegenwoordig zelfs het gruwelijkste moeten getroosten vanwege den zware concurrentie. Men oordeele.
In de laatste raadsvergadering sprak de heer De Lint. Onder de gemeenteveldwachters schuilt iemand, die correspondent is van een courant. Hij vraagt of dit geoorloofd is daar het salaris der gemeenteveldwachters indertijd is verhoogd onder voorwaarden dat zij geen nevenbetrekkingen mogen uitoefenen. De heer De Lint wist, dat de veldwachter van het correspondentschap veel werk maakt en in twee kwartalen al 300 berichten heeft opgezonden. Tevens heeft hij opgemerkt dat er 's avonds al aanhoudingen in de krant staan, die 's middags zijn aangeplakt. Hij vraagt of die veldwachter de vrije beschikking over de registers heeft. Ik vraag echter, is het niet om te watertanden: 300 berichten in twee kwartalen?
Meteen begreep ik nu ook de klacht van den heer De Lint, dat indertijd de politie aan de ramen stond te luisteren."[5]

Politiesurveillance in Montfoort

Regelmatig wordt er in de Brieven melding gemaakt van gebeurtenissen in het stadje Montfoort. Vooral burgemeester F.H. van Kempen moest het regelmatig ontgelden. Op 13 april 1912 schreef Levanticus:
„'t Was op een donkeren avond, dat vier politieagenten, een paar rijks- en een paar gemeenteveldwachters in de poort van het nachtelijk Montfoort — 't was 's avonds 11 uur — de orde stonden te

Frederik Hendrik van Kempen, burgemeester van Montfoort 1909-1915. Coll.: Gemeentearchief Montfoort.

bewaken. Eensklaps zagen zij drie personen aankomen, twee mannelijke en een vrouwelijke, wat al bijzonder verdacht gevonden werd.
Nog verdachter werd het toen dit drietal niet den grooten weg langs de politiepost volgde, maar een zijwegje insloeg. Dat zouden allicht snoode misdadigers zijn en daarom was het noodig deze onverlaten te gaan verrassen. Twee dienaren van Hermandad slopen langs een omweg de drie verdachte lieden tegemoet. Juist op den hoek van een steegje had de ontmoeting plaats en toen trok een der politiedienaren zijn... zaklantaren en zag dat hij zeer eerzame burgers van Montfoort voor zich had, één der meest geziene ingezetenen een bouwkundige en zijn vrouw. Ze konden dus doorgaan. Maar de notabele ingezetene was van de grapjes van den diender niet gediend; 't was ook al de tweede maal, dat hem zoo'n electrische zaklantaarn onder den neus geduwd werd door dezen politieman en daarom werd hij driftig en zei harde woorden.
Het tweede bedrijf speelt voor de rechtbank te Utrecht, alwaar de notabele burger terechtstond wegens die woorden. Beklaagde bekende, beweerde zelfs meer gezegd te hebben dan in het proces-verbaal stond. Hij had nl. den politieman nog een gulden aangeboden voor diens buitengewoon helfhaftig optreden.
Beklaagde en een getuige a décharge, de voornoemde bouwkundige, beweerden ook nog, dat de veldwachters in een drafje op hen waren toegeschoten en dat daardoor hun ontsteltenis nog heviger was. De verdediger van beklaagde wees erop dat deze, een aanzienlijk ingezetene van het plaatsje, vroeger jaren eens erg geschrokken is voor een buskruitontploffing en dat hij sindsdien erg schrikachtig is voor plotselinge lichteffecten. 't Was hem nu al één keer overkomen, dat de veldwachter hem „belichtte" en dat nog wel bij heldere maan, 't is volmaakt te begrijpen dat hij 't meer dan onaangenaam vond, dat 't hem nu voor de tweede maal overkwam, terwijl naar hij zelf zegt, dichtbij een lantaarn brandde en dus belichting heelemaal niet noodig was... Cetera desunt.
Zoo is het hedendaagsch Montfoortsch regime."[6]

Drankbestrijding in Montfoort

Uit de Brief van 12 april 1912:

„De gemeenteraad van Montfoort heeft besloten voortaan te verbieden aan de vergunninghouders om drank te schenken aan de menschen, die bedeeling genieten. Een schuchtere poging van één der raadsleden om althans een uitzondering te maken voor het geval van ziekte, werd door den burgemeester afgemaakt met de bewering, dat er dan allicht vele gevallen van buikpijn zouden gesimuleerd worden. Men kan verwoed geheelonthouder zijn en zich toch nog aan een dergelijke uitzonderingsmaatregel ergeren. Als er een plaatselijk verbod moet worden ingevoerd, dan gelde dit voor allen, niet enkel voor de paria's onzer maatschappij. Die afzonderlijk onder curateele te stellen beteekent niets anders, dan hun den toegeworpen aalmoes des te grievender te doen gevoelen. Het lijkt me ook in de practijk moeilijk uitvoerbaar, dit allernieuwste aan het brein der doorluchte edelachtbaren van Montfoort ontsproten idee. Wie voor dertien centen wil gaan halen, zal toch allicht daarvoor in drankwinkels terecht kunnen. Misschien kan er echter een toestel worden uitgevonden in den trant der electrische zaklantaarns om den ademtocht der bedeelden te onderzoeken op sporen van alcohol, een soort spectrooscoop bijv. De kunst gaat ver en het Montfoortsche vernuft is vrijwel onbegrensd.

Ik heb over deze kwestie diep nagedacht. Allereerst vroeg ik mij af, of de bedeeling in de verlichte IJselstad zoo royaal plaats had, dat daarvan een losbandig leven kan worden geleid. Dit bleek nu niet het geval te zijn. Voorts heb ik de vraag nagegaan of werkelijk de menschen de verkregen gelden in alle vroolijkheid verteerden. Maar deze braspartijen heb ik nergens ontmoet, van goede sier maken kon ook geen sprake zijn, tenzij men wat aardappels met lawaaisaus voor een lucullusmaaltijd mocht aanzien, voor een ongemeene en ongepaste weelde.

Schoolfoto van de openbare lagere school te Papekop rond 1905 met rechts hoofdonderwijzer J.J. Schep. Coll.: A. schep.

Een andere dragelijke verklaring van het geval zou geweest zijn, dat de edelachtbaren het als een zegen zouden achten, wanneer de mensch geen drank meer dronk. Dat zou dan kunnen blijken uit het feit, dat ze begonnen met zelf niet meer te drinken en te klinken. Ook daarvan is me echter niets gebleken.
Er blijft tenslotte niets anders over dan te vermoeden dat we hier alweder te doen hebben met een frappant staaltje van den eenen mensch om den anderen onder curateele te stellen, duidelijker gezegd van gezagswaanzin. Dat alhier wederom het lot op Jonas viel, in casu de van levensgenot toch al zoo pover bedeelde paria's behoeft ons niet zoozeer te verbazen. 't Is als met het net van den visscher, de grooten zwemmen het stuk en de kleinen blijven erin hangen."[7]

Naar aanleiding van dit alles mijmert Levanticus op 11 mei 1912:
„Strakke ernst. In Montfoort een schrikbewind, geen avondwandelingen, geen drank; hier luisterende agenten, een carillon, waaruit de klokken neervallen als manna, geen muziek meer op Zondagavond, geen festival, geen verloting, geen tentoonstelling, geen feest, een watertoren zonder schoonheid, een ophaalbrug, waaruit de romantiek verdwijnt. Zoo gaat de wereldvreugd voorbij.
Star worden onze blikken en effen ons gelaat. Geen glimlach verheldert meer ons aanschijn en onze stemmen klinken gedempt. We worden vroeg oud, we verkommeren. Het is ons geen schrikbeeld meer, dat Oudewater het hoogste sterftecijfer heeft des lands. We koesteren dat wreede cijfer in stilte met een zachte tinteling van teere vreugde.

In de oude grijze stad
Van kromme, nauwe stegen
en waar de huizen staan
als door elkaar gebouwd,
voorover lijk een boom,
die wankelt maar niet breekt,
rondom den grauwen toren,
waar menig klok ontbreekt,
waar donkre wolken zwaar
door 't wijde luchtruim zweven
Gaan dagen één voor één
Voorbij van 't triestig leven..."[8]

Montfoorts burgemeester tot Statenlid gekozen
In zijn Brief van 25 mei 1912 krijgt burgemeester Van Kempen van Montfoort er weer van langs:
„Ik had het genoegen getuige te zijn van een eenvoudige, doch niettemin eenigszins aangrijpende plechtigheid. We hebben nl. den burgemeester van Montfoort uitverkozen tot lid van de Staten van Utrecht. Dat doen we met alle menschen, die hun sporen op onderwijsgebied verdiend hebben, als b.v. ook met den burgemeester van Lopik. Thans was dus de opengevallen zetel in de eerste plaats bestemd voor den Montfoortschen burgervader. Over de verkiezing zelve wil ik hier niet uitweiden, anders zou ik me moeten verdiepen in het geharrewar der eindelooze stemmingen in de diverse kiesvereenigingen tot het eindelijk in de districtsfederatie na een drietal stemmingen gelukt was den heer Van Kempen te doen zegevieren. Een oogenblik dreigde nog de minderheid met een anderen candidaat uit te komen, maar hiertoe is het niet gekomen, zoodat het ons gelukt is bij enkele candidaatstelling den heer Van Kempen verkozen te krijgen. Er zit, dunkt me, iets onbevredigends in om zoo zonder tegencandidaten verkozen te worden. 't Is zoo net of er verder geen liefhebbers zijn voor 't baantje. Ik voor mij zou prefereeren om tot het gestoelte der eere geroepen te worden uit een half dozijn tegenstanders, wanneer het zwart geloopen had van geestdriftige kiezers, die mij, op klappen deelen af, een schitterende

meerderheid bezorgden.
Maar men moet niet al te krap kijken, per slot van rekening is het toch maar de hoofdzaak om het baantje te krijgen en die binnen binne binne binnen, zooals het knaapke zeide.
Toen de uitslag der verkiezing binnen de wallen van Montfoort bekend werd, ontstond er een onrustig gegons als in een bijenkorf, wanneer er een zwerm gaat uittrekken. De zangvereeniging Euphonia trad aan. Nadat het Wilhelmus gezongen was uit volle borst opende de voorzitter de sluizen zijner welsprekendheid, waarna de volgende toepasselijke coupletten werden gezongen:

Burgervader, U ter eere,
klinke thans een jubellied!
Gij gekozen in de Staten
Weiger onze hulde niet.
U een heilbee toe te zingen
Uit de volheid van 't gemoed
Een gelukwensch aan te bieden
Doet Euphonia's leden van harte goed
Wij herdenken met waardeering
Wat gij reeds voor Montfoort deedt
Gasfabriek; aan Waterleiding
En aan Tram ge uw kracht besteedt
Dit doet ons met grond verwachten
Hoe 't ook in de toekomst gaat,
Dat gij als een man krachten
Op de bres als een held voor ons allen staat.

Deze laatste twee regels sloegen mij met een lichte bedwelming, waardoor ik van het laatste of derde couplet alleen de woorden „genaak", „Utrechtsche hoofdstad", „'t Oude Sticht" en „taak, zwaar, licht" heb onthouden. In mijn eentje en ter wille van de volledigheid heb ik getracht hiervan het geheele couplet op te bouwen, maar een bevredigend geheel kreeg ik niet geheel en al.

Wen gij het gestoelte der eere beklimt
En de groene tafel „genaakt"
Domtoren aan Keulsche Vaart
En de Munt, waar het lieve geld wordt gemaakt
In „Utrechtsch hoofdstad" van „'t Oude Sticht"
Aantreedt tot in lengte van dagen
Dan wordt ieders „taak (van) zwaar... licht"
Wat menigeen, die liever lui dan moe is, niet weinig zal behagen.

Ik zou te ver gaan om met Perk te zeggen: „Klinkt helder op, gebeeldhouwde sonetten!" Voor ons doen gaat het evenwel vrij goed; ieder vogeltje zingt zooals hij gebekt is. Vooral de regels „Dat gij als een man krachten op de bres als een held voor ons allen staat" hebben dagenlang in mijn hoofd gehangen.

Ik toog af en buiten Montfoort gekomen genoot ik nog eenigen tijd van de fantastische lichteffecten der diverse zoeklichten, daarna kwam ik door de zone waar de bedeelden zich vrij amuseerden bij drank en gezang om eindelijk het uitgestorven Oudewater te bereiken, dat een somber contrast vormde met de juichende zusterstad. Thuis gekomen vond ik op mijn tafel het nieuwe blad. De afdeeling Woerden e.o. van den Bond van Nederlandsche Onderwijzers heeft het noodig geoordeeld om een maandblad uit te geven getiteld „Onderwijs en Opvoeding in School en

Huis." Ik kan iedereen de lezing aanbevelen, de abonnementsprijs van dertig cents in een heel jaar is zeker buitengewoon laag te noemen en ieder, die iets voelt voor het onderwijs, zal zich haasten om even een briefkaart te schrijven aan de Redactie (Van Loonstraat 2, Woerden) om zich op te geven als abonné. Meermalen was ik in de noodzakelijkheid om grieven op onderwijsgebied te bespreken, deze taak zal voortaan de redactie van onderwijs en opvoeding van mij overnemen en uit den aard der zaak zal dit op minder schroomvallige wijze geschieden, dan ik dat deed. Er is stof te over. Zoo is er nu weer een gemeentebestuur, dat de school laat vervuilen en zelfs de gewone jaarlijksche schoonmaak achterwege laat, de speelplaats met roestig prikkeldraad afheint en hardnekkig weigert om drinkwater aan de kinderen te verschaffen, zoodat deze genoodzaakt zijn het met typhus en diphteriebacillen besmette polderwater te drinken. Er is een blad noodig om dergelijke gemeentebesturen eens en voor goed het mes op de keel te zetten. Ik blijf bij mijn oordeel dat men de „zorg" voor het onderwijs aan de gemeentebesturen moest onttrekken, maar zoolang dit nog niet zoo is moeten we roeien met de riemen die we hebben, hoe gebrekkig deze ook mogen zijn. Het nieuwe blad voorziet daarom in een diepgevoelde behoefte."[9]

Toepassing van de drankwet in Woerden

In 1913 kreeg Woerden een nieuwe burgemeester, jhr. C.W. Stern, die de politie reorganiseerde. De Brief van 28 februari 1914 is hieraan grotendeels gewijd:

„Ziehier wat men weer uit Woerden moet berichten. Dezer dagen zijn alhier 23 personen, waaronder leden van de Raad en andere notabelen, bekeurd wegens Drankwetovertreding. In onze gemeente bestaat een societeit, genaamd „De Overeenstemming". Deze societeit is reeds opgericht in 1843, bezit uit dien hoofde rechtspersoonlijkheid en voldeed naar bestuur en leden meenden, ook in alle andere opzichten aan de eischen, die de wet aan een societeit stelt. Laten we hieraan toevoegen dat de heer R. v.d. Pijl hiervoor gedurende iederen Zaterdag zijn achterlokaal aan de societeit verhuurd heeft met dien verstande dat nimmer gedurende dien tijd het lokaal voor publiek toegankelijk is en ZEd. nimmer de beschikking hierover voor een ander doel kan eischen. Van eenige wanordelijkheid was nimmer sprake, terwijl haar leden steeds rustig, zelden later dan kwart voor 12 huiswaarts keerden.

Nimmer werd dan ook gedurende haar ruim 70-jarig bestaan één enkele klacht ingediend, en evenmin werd de laatste 7 maanden, zijnde het tijdperk, waarin de gemeente door haar nieuwen burgemeester wordt bestuurd, noch van een ingediende klacht, noch van iets onwettigs in haar samenstelling vernomen. Tot plots de vorige week na gedeeltelijke reorganisatie der politie, o.a. door bijvulling van het corps met een nieuwen hoofdagent, als een donderslag bij wolkeloozen hemel het gerucht zich door de gemeente verspreidde: na Zaterdag a.s. mag geen enkele societeit, noch de in den lateren tijd geconstitueerde, noch de R.-Katholieke, noch de „Overeenstemming" na elf uur open zijn. Eveneens werd bij geruchte vernomen dat dit besluit zijn grond vond in een vormgebrek der vergunningen voor societeiten.

Hoe dit zij, in ieder geval was deze opvatting nog voor andere uitlegging vatbaar, m.a.w. een zuiver juridische kwestie, die zeer zeker niet met kracht van wapenen tot een goed einde behoefde te worden gebracht. En op dit laatste geleek het wel eenigszins toen de hoofdagent na opmaken van het proces-verbaal, waarbij uitdrukkelijk door den voorzitter verzocht was of hij wilde constateeren dat er enkel chocolademelk aanwezig was en werd gebruikt, Zaterdagavond kwart over elf met verheffing van stem ontruiming der zaal gelastte, daar dit anders door middel van den sterken arm zou geschieden; volgens de politie werd dit gelast op hooger bevel.

Was het een wonder dat men een oogenblik paf stond en zich momenteel in Zabern of Moskou waande? Toen dan ook Maandagavond zich ongeveer hetzelfde afspeelde bij de R.K. societeit bleek uit het buitengewoon groot aantal aanwezigen vóór het societeitslokaal, dat de zaak de gemoederen in beweging gebracht heeft...

Zie, wanneer mij zoo iets was opgedragen, ik zou de verleiding geen weerstand hebben kunnen bieden om aan de raadsleden en notabelen van Woerden, ter societeit vergaderd gemoedelijk mede te deelen dat ze mijnentwege hun bakje chocolademelk in vrede konden leegdrinken tot in lengte van dagen. Gulden vrijheid, wat wordt uw rijk noodeloos verkort, wat wordt kleinzielig geknaagd aan uw gebied! Wat tracht men door wolken van kleingeestige rechtzetterij van elkaar bezedenmeesteren, uw liefelijk aanschijn te verduisteren! Het is niet genoeg, dat de ééne mensch luid krijt over de verdorvenheid van den tweede, te luider naarmate hij zelf minder deugt. Het is niet genoeg, dat men zijn eigen gebreken zoekt te verbergen door met verheffing van stemmen op de feiten van zijn buurman te wijzen. Men gaat van woorden over tot daden. Men beweert wel eens van sommige lieden, dat zij zóó liegen dat ze het zelf gelooven. Welaan, zoo zijn er ook menschen en ze zijn helaas talrijk als het zand der zee, die zoolang anderen en zichzelf hebben wijsgemaakt, dat zij voortreffelijker zijn dan hun buurman, dat zij zich tenslotte gerechtigd achten dien buurman metterdaad te ringelooren. Wee hem zoo hij zich verzet. De middelen zijn talrijk om dien onverlaat te straffen en in onderwerping te brengen en te dwingen tot wat een ander goed voor hem acht en dat hijzelf maar niet wil inzien.
Zoo ook in Woerden. De melkdrinkende notabelen, die nooit later dan kwart voor twaalf naar huis plachten te gaan en niet konden inzien, dan wanneer ze om elf uur hun penaten opzochten, ik zeg, deze notabelen werd met verheffing van stem onder dreigement van den sterken arm ontruiming gelast. Ruim zeventig jaar lang was het goed gegaan, hadden de notabelen van Woerden om kwart voor twaalf hun schreden huiswaarts gericht en was geen enkele klacht ter bevoegder plaatse vernomen omtrent baldadigheden of straatschenderijen of nachtrumoer, terwijl geen enkele maal kon geconstateerd worden dat in te beduidende mate alcoholica waren verorberd. Integendeel, men laafde zich blijkbaar simpel aan chocolademelk. Ik noem dat een onschuldigen drank, zoolang er tenminste geen stof uit de zuigmachine bijgedaan is. Echter niets heeft mogen baten; een nieuwe burgemeester van zeven maanden, een nieuwe hoofdagent van een week hebben met niets ontziende hand ingegrepen in gewoonten en costumes van zeventig jaren her. Als een donderslag bij helderen hemel klonk reeds het gerucht alleen van het voorgenomen optreden van het hoogste stedelijk gezag, welken smartelijken indruk moet dan niet de voltrekking van het vonnis hebben gemaakt bij de eerzame burgers, wat zeg ik, notabelen, raadsleden zelfs die daarbij tegenwoordig, die daarvan de dupe waren?
Geen Montfoortsch bedeelde of met politiezoeklicht bewerkte, geen Oudewatersch beluisterde, geen turf voor sprits in zijn handen gestopt zijnde schaatsenrijder kan zich dieper gekrenkt hebben gevoeld dan in dit plechtig middernachtelijk uur de Woerdsche notabelen.
En 's anderendaags hebben de getrouwe burgers gedemonstreerd, toen er weer een societeit aan moest. En ik kan u wel voorspellen, dat eindelooze wrijving, eindeloos stiekem gepest, eindelooze veeten en harrewarrerijen aangesticht zijn op dien Zaterdagavond om kwart over elf. Met zoo'n gemak grijpt men in de levensgewoonten van anderen; het schijnt zelfs een genot te zijn. Maar men moet het toch niet al te laveloos, te onverdedigbaar doen, want dan ontdekt men wel eens z'n hand in een klem gestoken te hebben. Daarom ben ik ook tegen local option, plaatselijke keuze. Wie geen zin heeft in drank wordt door niemand gedwongen om te drinken; omgekeerd moet hij zich echter niet het recht aanmatigen een ander zijn dronk te ontzeggen. Dit gaat te ver, dit wil een onverdragelijke verplichting leggen op andersdenkenden, dat wil aan een meerderheid het recht geven om dwang op een minderheid uit te oefenen. Nu mogen we niet beweren, dat het in alle gevallen misdadig zal zijn, wanneer een meerderheid haar zienswijze doordrijft tegen een minderheid in, omdat het menschdom nu eenmaal niet zóó is aangelegd, dat het vele besluiten met algemeene stemmen neemt. Maar dwang moet toch zoo weinig mogelijk toegepast worden. Laat men werken met het wapen der overreding; zoo het beginsel goed is waarvoor men opkomt, dan is een geestdriftig woord meer waard dan botte doordrijverij met den sterken arm of zelfs met wapengeweld, dat ons evenals de Woerdensche notabelen doet wanen in Zabern of Moskou te zijn.

De Pannenbakkerijen (thans Leidsestraatweg) te Woerden rond 1910. Achter de bomen rechts bevond zich het logement van R. van der Pijl.
Coll.: Stadsarchief Woerden.

Ik heb het ook al meer gezegd, maar ik zal het nog eens vertellen — zooals een Lekkerkerksch zalmvisscher zeide — dat de werking der verbodswetten in de Staten, waar ze is of was ingevoerd, zeer twijfelachtige resultaten opleverde. Zoolang dit zoo is lijkt het me heelemaal onzin om op een wijziging der drankwet aan te dringen in den geest van local option. Laat men liever de kleingeestige plaagartikelen uit die wet verwijderen die als voetangels en klemmen zijn neergelegd op den levensweg der menschen die op de een of andere wijze met deze wet te maken hebben en waarvan de Woerdensche notabelen nu weer het slachtoffer zijn geworden."[10]

Besluit

Al lezend in de „Brieven" ontstaat er een beeld van de laatste vredige jaren vóór de grote oorlogen, in het bijzonder van het dagelijks leven in de Lek- en IJsselstreek. In die gezapige tijd gooide Levanticus dan zijn knuppels in het hoenderhok. Hij werd lyrisch als hij schreef over het polder- en rivierenlandschap door de jaargetijden heen, over het rijke vogelleven en de gevarieerde plantengroei. Hij had zo zijn eigen stokpaardjes, sociale geografie — het was in de tijd van professor Steinmetz —, emoties rond verkiezingen, vechtpartijen en branden, spoorwegplannen, waterleiding...
In september 1914 stopten zijn bijdragen abrupt, evenals die van de andere correspondenten. Zij moesten wijken voor het grimmige oorlogsnieuws van de fronten.
Intussen heb ik mijn vader — na 60 jaar — goed leren kennen. Omstreeks zijn twintigste was hij, na het lezen van 25 filosofische werken, overtuigd maxist, maar...
Ik geef hem het laatste woord:

„Ik was op mijn twintigste een verstokt aanhanger van het historisch materialisme en in mijn naïviteit meende ik, dat een ernstige bestrijding van dit stelsel niet mogelijk was. Tot op een

mooien zomermorgen aan de Loosdrechtse Plassen mijn Amsterdamse vriend mij een critiek voorlas. Daar, onder de elzestruik aan den wijden plas gingen mijn oogen open en niet zonder weemoed om het wegzinken van een stuk levensbeschouwing, maar ook eenigszins met het gevoel als van een vlinder, die uit zijn omhulsel wegvliegt naar het reine blauw, moest ik erkennen, dat de critiek raak sloeg."

Noten:

1. *Dagblad van Gouda,* 11 oktober 1913.
2. *Dagblad van Gouda,* 27 oktober 1911.
3. *Dagblad van Gouda,* 13 april 1912.
4. *Dagblad van Gouda,* 15 maart 1913.
5. *Dagblad van Gouda,* 27 april 1912.
6. *Dagblad van Gouda,* 13 april 1912.
7. *Dagblad van Gouda,* 12 april 1912.
8. *Dagblad van Gouda,* 11 mei 1912.
9. *Dagblad van Gouda,* 25 mei 1912.
10. *Dagblad van Gouda,* 28 februari 1914.

* Gedeelten van dit artikel verschenen eerder in *„Tidinge van Die Goude",* mededelingenblad van de Oudheidkundige Kring „Die Goude", januari 1991.

Een gezicht op Harmelen door Nicolaas Wicart

door drs J.W.C. van Schaik

Op deze tekening is het dorp Harmelen gezien uit het zuidwesten, ongeveer vanaf de Kerkweg. Van links naar rechts zijn zichtbaar: het dorp met de kerk, waarvan de toren slechts schematisch weergegeven is; de korenmolen aan de Rijn en de watermolen van het waterschap Bijleveld, thans de Adriaan genaamd.
Zoals bij de meeste tekeningen van Wicart is dit gezicht op Harmelen meer bedoeld als een romantische impressie dan als een nauwkeurige topografische weergave. De heuveltjes op de voorgrond dienen om het landschap diepte te geven.

Nicolaas Wicart werd op 24 maart 1748 in de Utrechtse Catharijnekerk gedoopt als zoon van Andries Wicart en Anna Christina Meijbergh. Hij was gehuwd met Johanna Margrieta Geerling. Wicart overleed te Utrecht op 5 november 1815.
Tussen 1777 en 1784 was hij, als porseleinschilder, werkzaam bij de Loosdrechtse porseleinfabriek van ds Joannes de Mol.
Nicolaas Wicart is echter vooral bekend geworden als aquarellist van talloze sfeervolle pastorale landschappen in de provincie Utrecht. Bij de veiling van de collectie Nijland, in 1908, werden van hem geveild gezichten op: Benschop, Bunnik, Houten (2 ×), Loenen, Odijk (2 ×), Rhenen, Tienhoven a.d. Lek, Honswijk, Westbroek, Wijk bij Duurstede en IJsselstein.
In het begin van de 19e eeuw werd al vermeld dat vele van zijn tekeningen, in lijsten achter glas gezet, tot versiering van interieurs gebruikt werden; een omschrijving die ook van toepassing is op de hierbij gereproduceerde tekening.